

Samenvatting

Een doel

De Belgische ontwikkelingssamenwerking bevordert de gelijkheid tussen mannen en vrouwen en ziet de gendergelijkheid als een vast onderdeel van haar dagelijks werk. Daarom draagt ze bij tot de realisatie van de *Duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen* (SDG's) ten voordele van de mannen *en* de vrouwen. Er wordt bijzondere aandacht besteed aan SDG nummer 5: "*Gendergelijkheid en empowerment voor alle vrouwen en meisjes bereiken*".

Driepuntenbenadering

De strategie is gebaseerd op een driepuntenbenadering: 1) de rechtenbenadering, 2) tweesporigenbenadering inzake gender, waarbij de *gender mainstreaming* en specifieke acties worden gemengd, en ten slotte 3) contextualisering volgens de nationale en lokale prioriteiten.

Een normatief kader

De Belgische ontwikkelingssamenwerking organiseert haar acties in de context van de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen (SDG's) van het *Programma voor Duurzame Ontwikkeling 2030* van de Verenigde Naties, van het Genderactieplan (GAP) van de Europese Unie¹ en van het Belgische en internationale normatieve kader, met name via de Wet op de ontwikkelingssamenwerking van 2013 en de Wet op de *gender mainstreaming* van 2007.

Vier prioriteiten

1. Educatie en besluitvorming
2. Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten (SRGR)
3. Voedselveiligheid, toegang tot natuurlijke hulpbronnen en economische *empowerment*
4. Bescherming van de rechten en strijd tegen geweld (in al haar vormen) gebaseerd op geslacht, met bijzondere aandacht voor de Lesbiennes, Gays, Biseksuelen, Transgenders, Interseksuelen (LGBTI)

¹ Gender Equality and Women's Empowerment EU Plan of Action 2016-2020.

1. Onderwerp

De strategienota van de Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking en Humanitaire Hulp (DGD) zet de prioritaire krachtlijnen uit voor de interventies van de Belgische ontwikkelingssamenwerking in dit domein. Deze nota werd uitgewerkt op basis van discussiegroepen opgericht binnen de DGD, van een gedetailleerde adviesnota van de Adviesraad Gender en Ontwikkeling en van bedenkingen vanuit de verschillende posten waar de Belgische coöperatie in 2015 actief is.

Omdat ze haar hulp voortdurend wil verbeteren, hield ontwikkelingssamenwerking rekening met de aanbevelingen die voortvloeien uit de evaluatie² van de vorige strategische gendernota. Die nota dateert van 2002 en heeft als titel: "*Strategienota Gelijke rechten en kansen voor vrouwen en mannen*".

De evaluatie bevatte tal van aanbevelingen en sommige daarvan werden gebruikt als leidraad voor het opstellen van deze nota, met name:

- De behoefte aan een duidelijk politiek en een institutioneel engagement dat zowel pragmatisch als ambitieus is,
- De behoefte aan duidelijke prioriteiten,
- Meer expliciete keuzes ten voordele van het gebruik en de steun van plaatselijke genderexpertise,
- De integratie van gender in de beleidsdialoog met de partnerlanden en in de beleidsdialoog met de indirecte actoren.
- Een goed gebruik van de gendermarker.

De ambtenaren van de DGD, in Brussel en op de verschillende posten, zijn de eerste actoren die rechtstreeks betrokken zijn bij deze nota. Het zijn evenwel de actoren van de Belgische ontwikkelingssamenwerking in hun geheel (Belgische Technische Coöperatie (BTC), Belgische ngo's, wetenschappelijke en onderzoeksinstituten, syndicaten, APEFE/VVOB, AFRICALIA, Universiteiten (ARES/VLIR), gemeenten (UVCW/VSGB/VVSG), mutualiteiten, de Belgische investeringsmaatschappij (BIO), multilaterale partners...) die in deze nota, en in het actieplan dat er bij hoort, de grondslagen kunnen terugvinden wat betreft de integratie van de genderdimensie in hun dagdagelijkse activiteiten, zowel bij het uitwerken van hun beleid, het innemen van standpunten op internationaal niveau enz.

We merken hierbij op dat het actieplan dat betrekking heeft op onderhavige nota in een apart document vervat zit.

² http://diplomatie.belgium.be/nl/Beleid/Ontwikkelingssamenwerking/Wat_doen_we/Thema/Maatschappijopbouw/Gender/

2. Uitdagingen en situatieschets

De gelijkheid tussen mannen en vrouwen vloeit rechtstreeks voort uit de verklaring van de rechten van de mens en uit de volle realisatie daarvan. In 2015 hoeft eigenlijk niet meer te worden aangetoond hoe belangrijk het is om de respectievelijke situatie van mannen en vrouwen in de wereld te bekijken en hoe belangrijk het ook is dat vrouwen ten volle deelnemen aan ontwikkeling. Ter herinnering zullen we een paar beschouwingen citeren uit een aantal rapporten die vandaag de dag in ruime mate voorhanden zijn.

In 2011 noteerde de VN-organisatie voor Voedsel en Landbouw (de FAO) in haar jaarverslag: "(...) indien vrouwen toegang zouden hebben tot [dezelfde] hulpbronnen als mannen, dan zouden zij 20 tot 30% meer voedsel kunnen produceren, en zouden hun families in betere gezondheid verkeren en kunnen profiteren van een betere voeding en een beter onderwijs".³ De organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) onderstreept in 2012, als inleiding tot haar rapport, dat "investerings ten gunste van de gelijkheid tussen mannen en vrouwen, van alle investeringen in ontwikkelingssamenwerking, het hoogste rendement opleveren"⁴.

Een recente studie merkt, vanuit een toekomstgericht perspectief, op dat indien de wereld evenveel beroepsactieve vrouwen als mannen zou tellen in de (formele) economie, het mondiale bruto binnenlands product zou toenemen met 28 miljard dollar⁵.

Met andere woorden, de gelijkheid tussen mannen en vrouwen gaat een heel eind verder dan de "simpele" sociale rechtvaardigheid die aan de basis ligt van dit gelijkheidsprincipe. Vrouwen nemen het leeuwendeel voor hun rekening - dient dit nog gezegd - bij de armen in heel de wereld, behoren tot de categorie die het minst is vertegenwoordigd op het niveau van de besluitvorming en zijn ook de eerste slachtoffers van geweld, zowel wat betreft fysiek, economisch als psychologisch geweld.

Een maatschappij die vrouwen en meisjes niet wilt of niet kan integreren in haar ontwikkeling, en meer in het algemeen in haar toekomstproject, ontzegt zich de toegang tot de helft van haar talenten, capaciteiten, kracht en bijdrage. Het toenemend aantal conflicten en natuurrampen in de wereld, en de humanitaire crises die daarmee gepaard gaan, drijven de reeds bestaande ongelijkheden nog op de spits, en dit op een recurrente manier.

De vooruitgang die werd geboekt inzake gelijkheid tussen mannen en vrouwen wordt evenwel gekenmerkt door de onthutsende broosheid van die vooruitgang. De ontwikkelde landen hebben de jongste decennia dan wel opmerkelijke vooruitgang geboekt op dit vlak, de opeenvolgende economische crises wijzen wel op het precaire karakter van deze verworvenheden. Rechten verwerven vraagt doorzettingsvermogen, en deze rechten in stand houden, vereist waakzaamheid.

³ FAO at work 2010-2011, *Women key to food security*, Rome, 2011, p. 4.

⁴ *Closing the Gender Gap. Act Now*, OESO, 2012, p. 16

⁵ McKinsey Global Institute, *The power of parity: how advancing women's equality can add \$12 trillion to global growth. Executive summary*, September 2015, p. 2.

3. Waar hebben we het precies over?

Wat wordt precies bedoeld met de begrippen gender en *gender mainstreaming*? Het is nuttig om ons nog eens te buigen over hun definitie.

Het concept gender

Terwijl het begrip sekse verwijst naar de biologische verschillen tussen mannen en vrouwen, verwijst het concept gender naar de manier waarop de maatschappij aan mannen en vrouwen uiteenlopende rollen en statussen toekent. In de meeste gevallen gaat dit gepaard met een negatieve appreciatie van de vrouwelijke rollen. Deze uiteenlopende statussen variëren in tijd en ruimte; ze worden bepaald door de maatschappelijke, politieke, historische, culturele en religieuze normen.

Door intellectueel het verschil te maken tussen de cultuur en de biologie, benadert het concept gender de clichés die gekoppeld zijn aan sekse. Zo is bijvoorbeeld het idee dat vrouwen meer nog dan mannen natuurlijk geneigd zijn om zich bezig te houden met huishoudelijke taken, het product van de maatschappelijke constructie, en heeft dat niets te maken met het feit dat vrouwen eierstokken hebben⁶.

Het concept gender bekijkt de manier waarop iedereen zijn eigen seksuele identiteit (mannelijk of vrouwelijk) kan opbouwen, zowel via de opvoeding als via de eigen seksuele geaardheid (heteroseksueel, homoseksueel enz.)⁷. Discriminatie in verband met de seksuele geaardheid dient ook in ogenschouw genomen te worden wanneer men het concept gender wil bestuderen.

Gendergelijkheid betekent dus dat de rechten, verantwoordelijkheden van mannen en vrouwen, en de mogelijkheden die hen worden geboden, niet zullen afhangen van het feit of ze als man of vrouw zijn geboren. Gendergelijkheid bereiken, betekent ook niet dat mannen en vrouwen volledig gelijk worden, maar dat ze kunnen **profiteren van dezelfde waarden en dezelfde keuzes en mogelijkheden in de maatschappij**⁸. Deze beschouwing gaat ook op voor de minderheden zoals de LGBTI (lesbiennes, gays, biseksuelen, transgenders, interseksuelen).

Gender mainstreaming ("geïntegreerde aanpak van de genderdimensie")

De Raad van Europa definieert *gender mainstreaming* als: "*de (re)organisatie, de verbetering, de evolutie en de evaluatie van de besluitvormingsprocessen met het oog op de integratie van het perspectief van de gelijkheid tussen vrouwen en mannen in alle domeinen en op alle niveaus, door de actoren die in het algemeen betrokken zijn bij de tenuitvoerlegging van de beleidslijnen*".

Het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen doet dit begrip haarfijn uit de doeken⁹:

⁶ Lucie Soullier, Delphine Roucaute, *Masculin-féminin : cinq idées reçues sur les études de genre*, Le Monde, 25 mei 2013. http://www.lemonde.fr/societe/article/2013/05/25/masculin-feminin-cinq-idees-recues-sur-les-etudes-de-genre_3174157_3224.html

⁷ Idem.

⁸ <http://www.genreenaction.net/Questions-et-reponses-sur-les-rapports-de-genre.html>

⁹ http://igvm-iefh.belgium.be/fr/domaines_action/gender_mainstreaming

Gender mainstreaming is dus een strategie die de gelijkheid tussen vrouwen en mannen in de samenleving wil versterken door de genderdimensie een plaats te geven in het overheidsbeleid.

Een beleid dat rekening houdt met de genderdimensie is een beleid waarbij, tijdens het opstellen ervan, een vergelijkende analyse werd gemaakt van de situatie van vrouwen en mannen, eventuele ongelijkheden tussen mannen en vrouwen in kaart werden gebracht en getracht werd om deze te beperken of weg te werken.

Gender mainstreaming is een transversale aanpak, dit wil zeggen een aanpak die betrekking heeft op alle politieke domeinen (vb.: tewerkstelling, sociale zaken, financiën, gezondheid, mobiliteit, justitie, ...).

Gender mainstreaming is een structurele aanpak die van toepassing is op alle fases van de 'politieke cyclus' (voorbereiding, besluitvorming, toepassing, evaluatie). Gender mainstreaming heeft dus betrekking op alle actoren die betrokken zijn bij de definitie, toepassing en evaluatie van het beleid. Het zou voor elke ambtenaar die een rol speelt in de diverse fases van een beleidscyclus een reflex, een automatisme moeten worden om na te gaan welke mogelijk verschillende invloeden een beleidsmaatregel zou kunnen hebben op vrouwen en mannen.

Gender mainstreaming is een preventieve aanpak omdat die tot doel heeft te vermijden dat de overheid een beleid invoert dat ongelijkheden tussen vrouwen en mannen creëert of versterkt.

4. Visie

De Belgische ontwikkelingssamenwerking ontwikkelt haar actie inzake het gendervraagstuk in het kader van een driepuntenbenadering, waarbij deze drie dimensies elkaar onderling versterken:

1. De rechtenbenadering

De wet van 19 maart 2013 over ontwikkelingssamenwerking omvat in artikel 4, de doelstelling "*respecteren van de menselijke waardigheid, de mensenrechten in al hun dimensies en van de fundamentele vrijheden (...)*". De rechtenbenadering betekent dat men van elk individu als dusdanig diens rechten erkent; deze rechten zijn inherent aan de mens ongeacht herkomst, woonplaats, geslacht, seksuele geaardheid of geloof. Geen enkele overtuiging (religieuze, etnische, of welke andere overtuiging ook) kan worden ingeroepen om de fundamentele mensenrechten in te perken.

2. Tweesporenbenadering met betrekking tot gender

Wat betreft de gelijkheid tussen mannen en vrouwen, wordt aangeraden om op twee niveaus te werken. Enerzijds moeten er **specifieke acties** ondernomen worden. Deze "positieve acties" mikken rechtstreeks op de bevordering van de gendergelijkheid en creëren eveneens gelijke rechten en kansen voor vrouwen en voor LGBTI's. Dit soort acties kan doorgaans makkelijk ondernomen worden en leidt tot tastbare resultaten, zelfs met geringe budgetten. Voorbeeld: een microkredietproject dat enkel betrekking heeft op vrouwen, in een bepaalde regio, of nog een project dat zich toespitst op toegang van meisjes tot onderwijs.

De specifieke acties zijn evenwel onvoldoende. Om de ongelijke structuren in de maatschappij diepgaand te wijzigen, moet vooral worden gemikt op **transversale genderintegratie** (*gender mainstreaming*), zie definitie in punt 3 hierboven (pagina 4). De systematische en transversale genderintegratie vereist doorgaans meer tijd (met name via de opleiding van de betrokkenen en door het vele onderzoeks- en enquêtewerk), meer betrokkenheid (alle openbare diensten) en meer coördinatie. De gevolgen zijn vaak minder direct maar hebben een structurele draagkracht en werken dus op de langere termijn.

Deze twee sporen mogen elkaar niet uitsluiten, maar zijn integendeel complementair. Zo dient men ook in het kader van de ontwikkelingsprogramma's die opteren voor een transversale genderintegratie, specifieke budgetlijnen te blijven voorzien.

3. Contextualisering met betrekking tot de nationale en/of plaatselijke prioriteiten

De Verklaring van Parijs over de Hulpdoeltreffendheid uit 2005 blijft actueel. Het is inderdaad door zich aan te passen aan de nationale prioriteiten van het land inzake genderbeleid, dat men de meeste strategische vooruitgang kan boeken. Deze aanpak geldt in het bijzonder voor staten in een fragiele situatie. In het geval van een "fragiele situatie" dient men zich zowel aan te passen aan de plaatselijke en aan de gouvernementele prioriteiten, maar tegelijkertijd ook realistisch te blijven wat de capaciteiten betreft van het partnerland, en ook te proberen om die in de mate van het mogelijke te versterken¹⁰.

¹⁰ Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking, *Strategienota Fragiele situaties*, p. 11.

5. Belgisch en internationaal normatief kader

Belgisch kader

Gender integreren in het ontwikkelingssamenwerkingsbeleid, betekent ook bijdragen tot de toepassing van twee Belgische wetten. Eerst en vooral is er de wet op de ontwikkelingssamenwerking van 13 maart 2013, die voorziet in artikel 11 dat ontwikkelingssamenwerking op een transversale manier, in al haar interventies, de genderdimensie dient te integreren.

Anderzijds is er de wet van 12 januari 2007 over de *gender mainstreaming*¹¹ die betrekking heeft op alle federale beleidslijnen. Deze wet stipuleert in artikel 3 dat elke minister de genderdimensie moet integreren in alle beleidslijnen, maatregelen en acties die tot zijn bevoegdheden behoren.

Internationaal kader

België heeft zich geëngageerd in een reeks verdragen, overeenkomsten, resoluties en actieplannen die allemaal mikken op de gendergelijkheid en de vrouwenrechten, alsook op de effectieve uitoefening daarvan.

Op Europees vlak is het Genderactieplan van de Europese Unie een leidraad voor België. Op het niveau van de Verenigde Naties noteren we:

- Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women - CEDAW (VN-verdrag uit 1979 tot uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen),
- Het Actieplatform van Peking (1995),
- De resoluties van de Veiligheidsraad van de VN (o.a. 1325, 1820, 1888, 1889, 1960),
- Het Verdrag inzake de rechten van het kind (CRC 1989),
- De Internationale Conferentie over Bevolking en Ontwikkeling (CIPD, 1994).

Het *Programma voor Duurzame Ontwikkeling 2030* van de Verenigde Naties biedt eveneens een referentie-actiekader voor de Belgische ontwikkelingssamenwerking. Het slotdocument van de Top van de Verenigde Naties van september 2015 stipuleert dat "*gendergelijkheid en empowerment van vrouwen en meisjes realiseren, een kapitale bijdrage zal leveren tot de realisatie van alle doelstellingen [inzake duurzame ontwikkeling, SDG's] en doelen*"¹². Bovenop de specifieke SDG met betrekking tot gendergelijkheid, "*is het van cruciaal belang dat het principe van de gelijkheid der geslachten systematisch wordt geïntegreerd in de toepassing van het Programma*[voor ontwikkeling 2030]"¹³. Het is in deze optiek dat de acties van de Belgische ontwikkelingssamenwerking gezien moeten worden.

¹¹De exacte titel van deze wet is de volgende: *Wet strekkende tot controle op de toepassing van de resoluties van de wereldvrouwenconferentie die in september 1995 in Peking heeft plaatsgehad en tot integratie van de genderdimensie in het geheel van de federale beleidslijnen*".

¹² *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, A/70/L.1, AVVN70, p. 7.

¹³ *Idem*.

6. Vier prioriteiten

1. Educatie en besluitvorming

"Vrijheid begint waar onwetendheid eindigt", Victor Hugo

Mannen en vrouwen kunnen een actieve plaats opeisen in het economische, sociale en politieke leven in hun regio wanneer ze voldoende zijn uitgerust en correct zijn opgeleid. Dit zijn dimensies die van de mens een volwaardige burger (m/v) maken, maar die, op veel plaatsen in de wereld, nog steeds ontoegankelijk blijven voor heel wat vrouwen en meisjes.

Onderwijs en vorming

Een doktersbriefje kunnen lezen, de kinderen helpen bij het huiswerk, de verkoop- of aankooprijzen controleren van producten op de plaatselijke markt... of gewoon nog maar lezen en schrijven: voor tal van vrouwen zijn deze basishandelingen uit het dagelijks leven nog steeds niet mogelijk. **Vrouwen vertegenwoordigen twee derde van de analfabete bevolking in de wereld**¹⁴. Het hoeft dan ook geen betoog dat hun toegang tot onderwijs essentieel is.

De maatschappelijke voordelen die voortvloeien uit de investering in het onderwijs voor meisjes worden al vele decennia naar voor geschoven. De Groep van de Afrikaanse Ontwikkelingsbank verwijst in haar Actieplan "*Autonomiser les femmes africaines*" aan enkele van de belangrijkste resultaten uit studies van de jaren '90:

- Elk extra onderwijsjaar voor meisjes draagt bij tot een afname van de kindersterfte met 5 tot 10%,
- 40% van de kinderen die op de wereld worden gezet door moeders die 5 jaar basisonderwijs achter de rug hebben, hebben meer kans om ouder te worden dan 5 jaar,
- Vrouwen die hun lagere school hebben afgemaakt, hebben gemiddeld minder kinderen¹⁵.

Jammer genoeg blijven de cijfers erop wijzen dat bijna de helft van de landen waar meisjes doorgaans minder vaak hun lagere school afwerken dan jongens, in Subsaharaans Afrika liggen¹⁶. De regio heeft ook het laagste participatiepercentage in het middelbaar onderwijs, en het verschil tussen de seksen is er ook het hoogst van alle regio's¹⁷.

Precies daarom moet de Belgische ontwikkelingssamenwerking systematisch de genderdimensie integreren in haar steun aan de ontwikkeling van het onderwijssysteem zoals die is bepaald in de *Strategienota voor de onderwijssector* die in 2013 werd uitgegeven, en in al haar acties die zijn toegespitst op onderwijs en opleiding.

¹⁴ Aan hun lot overgelaten. Onderwijs aan meisjes in Afrika.

¹⁵ Groupe de la Banque Africaine de Développement, *Indice de l'égalité du genre en Afrique 2015*, Abidjan, mei 2015, p. 20.

¹⁶ Instituut voor Statistiek van de UNESCO, *Recueil de données mondiales sur l'éducation 2011*, Montréal, p. 12.

¹⁷ *Ibid*, p. 19.

Besluitvorming en politieke participatie

Genieten van een gepaste basis- en hogere opleiding volstaat niet. Men dient ook daarna de competenties te kunnen uitbouwen die men heeft verworven en men dient zich - in het ideale geval - te kunnen ontplooiën in een economische, sociale en/of politieke activiteit die, de mogelijkheid biedt om de maatschappij te voeden met zeer uiteenlopende rijkdommen.

Een van de voorgestelde indicatoren met betrekking tot de (toekomstige) Duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen (SDG's) is de doelstelling die mikt op "*de volledige en effectieve participatie van vrouwen en op hun gelijke toegang tot leidende functies op alle beslissingsniveaus van het politieke, economische en openbare leven*" (5. 5).

De vooruitgang van de politieke participatie van vrouwen kent wereldwijd een zeer uiteenlopend succes. Tussen 2014 en 2015 kunnen we een lichte vooruitgang van vrouwelijke ministers noteren (hun aantal gaat van 670 naar 715), maar op wereldvlak leveren ze evenwel steeds nog maar 17, 7% van alle ministers, wat eigenlijk maar een toename vertegenwoordigt van slechts 3,5% in 10 jaar¹⁸. De situatie per continent is nogal verschillend. Met 19,8% vrouwen in de regeringen, zit Afrika iets boven zijn niveau van 2010. Na jaren van vooruitgang, gevolgd door stagnatie, is het aantal vrouwelijke ministers en parlementsliden op de terugweg, en dat is zorgwekkend. Het wereldgemiddelde van vrouwelijke parlementsliden krimpt naar om en bij de 22%¹⁹.

Dit soort vaststellingen toont eens te meer aan dat alleen "*goede wil*" doorgaans niet volstaat. Dwingende en al dan niet tijdelijke maatregelen, zoals quota, hebben al vaker hun doeltreffendheid aangetoond wat effectieve participatie van vrouwen betreft aan beleidsvergaderingen.

Gepaste wetgevende maatregelen, inburgeringscursussen, de focus op vrouwelijke politieke modellen, de steun aan netwerken van vrouwen die actief zijn in de politiek... zijn stuk voor stuk acties die op dit vlak beoogd kunnen worden. Ook door een openbare ruimte te stimuleren met de burgermaatschappij in een dialoog van democratische openheid en goed bestuur.

2. Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten

Net zoals onderwijs zijn *seksuele en reproductieve gezondheid en rechten* (SRGR) een sector waarop de Belgische ontwikkelingssamenwerking zich toespitst. Seksuele en reproductieve gezondheid betreft verschillende aspecten van de gezondheid: gezondheid van moeder en kind, preventie en behandeling van ongewenste zwangerschappen (gezinsplanning maakt daar deel van uit), strijd tegen seksueel overdraagbare infecties, preventie van de transmissie van het hiv-virus van moeder op kind²⁰...

De Belgische ontwikkelingssamenwerking beschikt over erkende expertise op dit vlak.

¹⁸ <http://www.unwomen.org/en/news/stories/2015/3/press-release-sluggish-progress-on-women-in-politics-will-hamper-development>

¹⁹ Idem.

²⁰ <http://www.medecinsdumonde.org/Nos-Combats/Priorites-d-action/Promotion-de-la-sante-sexuelle-et-reproductive-SSR>

De seksuele en reproductieve rechten dienen te worden erkend en uitgeoefend ten voordelen van vrouwen, mannen en ook van minderheden zoals de LGBTI's.

Wat meer in het bijzonder de *empowerment* van vrouwen betreft, noteren we dat toegang tot de gezondheid en de seksuele en reproductieve rechten een fundamentele krachtlijn blijven voor de autonomie van vrouwen en voor hun welzijn. De positieve invloed die deze toegang biedt voor de gemeenschap, hoeft niet meer te worden aangetoond. De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) heeft dit meerdere keren herhaald: door ongewenste zwangerschappen te vermijden, door gezinsplanning en door anticonceptie kunnen moeder- en kindersterftes voorkomen worden²¹. De WHO schat dat er 225 miljoen vrouwen zijn in ontwikkelingslanden die het moment om een kind te hebben, graag zouden willen uitstellen, maar die geen enkel voorbehoedmiddel gebruiken, en dit om meerdere redenen, waaronder de beperkte toegang tot voorbehoedmiddelen of de middelmatige kwaliteit van de beschikbare diensten²².

Zowel in haar visie als in haar acties, heeft de Belgische ontwikkelingssamenwerking steeds gemikt op de ondersteuning van gezondheidszorgsystemen (dat alle instellingen, personen en hulpmiddelen omvat waarmee kwalitatieve gezondheidszorg kan worden geboden aan de hele bevolking)²³. Ze heeft daarbij ook haar strategie verder uitgewerkt door de universele dekking van de gezondheidszorg te assimileren als volwaardig onderdeel van het recht op gezondheidszorg. Het komt er daarbij op aan om een toegang te garanderen tot kwalitatieve gezondheidszorg, waarbij de uitsluiting wordt voorkomen van de meest kwetsbaren en door er ook voor te zorgen dat deze toegankelijkheid geen catastrofale financiële gevolgen heeft voor de verschillende bevolkingscategorieën²⁴.

De gezondheidsdimensie is evenwel niet voldoende. De bevordering van de gezondheid en van de seksuele en reproductieve rechten vergt een multisectorale benadering: inzake gezondheid, onderwijs, justitie enz. Het engagement van jongens en mannen dient in dit kader systematisch benaderd te worden. We vestigen met name de aandacht op de vaak moeilijke culturele context voor vrouwen (het is niet voldoende om te beschikken over een gezondheidscentrum, wanneer de toelating van de echtgenoot om er naartoe te gaan, vaak voor een onoverkomelijke hindernis zorgt).

Een wettelijk kader en een effectieve toegang tot informatie, in het bijzonder voor jongeren en LGBTI's is cruciaal om geïnformeerde beslissingen te kunnen nemen wat betreft seksualiteit en familieplanning.

3. Voedselveiligheid, toegang tot natuurlijke hulpbronnen en economische empowerment

Het merendeel van de arme bevolking in de wereld leeft op het platteland. Landbouw is een bestaansmiddel voor meer dan drie vierde van de plattelandsbevolking. Vrouwen vormen dan op hun beurt het leeuwendeel van de landbewerkers. Zichzelf voeden (of zich nog maar op de juiste manier voeden), in staat zijn om het gezin te

²¹ WHO, *Family planning/contraception*, Fact Sheet nr.351, mei 2015.

²² Idem.

²³ Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking, *Beleidsnota. Het recht op gezondheid en gezondheidszorg*, 2008, p. 10.

²⁴ Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking, *Universele dekking van de gezondheidszorg. Addendum bij de strategienota "Het recht op gezondheid en gezondheidszorg"*, 2012, p. 5.

voeden, gegarandeerde toegang hebben tot kwaliteitsvoeding en dit te allen tijde... zijn dagelijkse uitdagingen voor heel wat vrouwen die leven in een landbouwmilieu. Maar het zijn niet de enige.

Daar kunnen we ook nog aan toevoegen: sanitatie, toegang tot drinkwater, tot natuurlijke hulpbronnen, die steeds moeilijker wordt als gevolg van de klimaatopwarming... Welnu deze toegang tot natuurlijke hulpbronnen is, vaak negatief, bepalend voor de autonomie van de vrouwen en verdient dus bijzondere aandacht. De kwestie van het milieu en van de biodiversiteit zijn nauw verweven met de agenda voor de ontwikkeling. De Belgische ontwikkelingssamenwerking heeft een strategienota uitgewerkt specifiek toegespitst op het milieu²⁵. Daarin wordt met name herinnerd aan het feit dat de degradaties van het milieu vooral de armste bevolkingsgroepen treffen, en dus de vrouwen in het bijzonder.

In het domein van de plattelandsontwikkeling en de landbouwdiensten wordt eveneens aandacht besteed aan de toegang tot land en aan de controle daarvan, die vaak een bron van ongelijkheid blijven tussen mannen en vrouwen. In Subsaharaans Afrika betekent dat de traditionele verhoudingen tussen de seksen binnen families en gemeenschappen vrouwen het vaakst een meer precaire positie hebben wat landeigendom betreft, ook al bestaat er voor hen een gunstig wettelijk kader.

In het algemeen hebben vrouwen vaak secundaire rechten, ook wel "gedelegeerde" rechten genoemd, en over hun toegang tot land wordt doorgaans beslist door de mannen. In het grootste gedeelte van de Sahel mogen vrouwen geen land bezitten behalve wanneer ze getrouwd zijn; en wanneer ze wel toegang hebben tot land is dat doorgaans zeer precair of wordt toegang toegekend voor een korte periode. Deze bekommernis is een steeds vaker terugkerend element in de ontwikkelingsacties op het vlak van de politieke pleidooi en de sociale bescherming van individuen.

De Belgische ontwikkelingssamenwerking heeft een strategie op het vlak van landbouw en voedselveiligheid die er in hoofdzaak op gericht is om de duurzame familiale landbouw te ondersteunen, en die deze visie ontwikkelt aan de hand van vier prioriteiten, waaronder de individuele en collectieve *empowerment* van plattelandsvrouwen²⁶.

De toegang tot de economische hulpbronnen is eveneens een aanzienlijke uitdaging wat de autonomie van de vrouwen betreft. Toegang tot financiering, tot productiehulpbronnen, de mogelijkheid om een eigen bedrijf te starten, het verkrijgen van fatsoenlijk en duurzaam werk... Vrouwen moeten deel kunnen nemen aan de economische groei van een land, en mogen niet langer vastgepind blijven op de zogeheten vrouwelijke activiteiten en beroepen.

De Belgische ontwikkelingssamenwerking legt in haar strategie ter ondersteuning van de plaatselijke privésector, de klemtoon op de financiering van sociaaleconomische programma's die het investeringsklimaat en de publieke-private partnerschappen moeten verbeteren, die de capaciteit van kleine en middelgrote ondernemingen en van de plaatselijke micro-ondernemers (M/V) moeten versterken, of nog via de deelname van plaatselijke bedrijven aan de internationale handel in omstandigheden die hun ontwikkeling ten goede komen²⁷. In het geheel van deze acties zal bijzondere

²⁵ Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking, *Leefmilieu in de Belgische ontwikkelingssamenwerking*, 2014.

²⁶ Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking, *Strategienota voor de landbouw en de voedselveiligheid*, 2010.

²⁷ Belgische ontwikkelingssamenwerking, *Strategienota De Belgische ontwikkelingssamenwerking en de lokale privésector: ondersteuning van een duurzame, menselijke ontwikkeling*, 2014.

aandacht worden besteed aan de participatie van vrouwen en zullen op dit vlak ook specifieke acties op touw worden gezet.

Het thema van de *economische empowerment* verwijst eveneens naar de fundamentele kwestie van de overgang van de informele economie naar de formele economie, zodat met name vrouwen bijvoorbeeld niet naast de voordelen van sociale bescherming zouden grijpen.

4. Bescherming van de rechten en strijd tegen geweld (in al haar vormen) gebaseerd op geslacht, met bijzondere aandacht voor LGBTI's

Allerlei soorten geweld jegens vrouwen, meisjes en seksuele minderheden zijn vandaag jammer genoeg een *trieste realiteit*. In heel de wereld worden extreem gewelddadige aanvallen steeds vaker aan de kaak gesteld.

Meestal is het geweld jegens vrouwen en seksuele minderheden het nefaste gevolg van culturele en maatschappelijke stereotypes die diep zijn verankerd. De gevolgen ervan zijn moeilijk te counteren en vergen een diepgaande kritische benadering van het waardensysteem binnen de maatschappij. We geven een aantal cijfers mee die door de UN Women naar voren werden geschoven²⁸:

- Naar schatting werd bijna de helft van de vrouwen die in 2012 werden vermoord, door hun eigen partner of door een familielid om het leven gebracht.
- 35% van de vrouwen - dus één vrouw op drie - geeft aan ooit slachtoffer te zijn geweest van seksueel geweld vanwege hun partner of vanwege iemand anders²⁹.
- In de 29 landen van Afrika en het Midden-Oosten waar deze nefaste praktijken het vaakst voorkomen, hebben meer dan 133 miljoen meisjes en vrouwen een of andere vorm van vrouwelijke genitale verminking (VGV) ondergaan. Naast het extreme fysieke en psychologische lijden waarmee ze worden geconfronteerd, lopen de meisjes die een VGV ondergaan, ook risico op langdurige bloedingen, een infectie (met name met HIV/aids), steriliteit, complicaties tijdens de zwangerschap en de dood.
- Vrouwen die leven in stedelijke gebieden hebben twee keer meer kans dan mannen om het slachtoffer te worden van geweld, vooral in de ontwikkelingslanden.
- Uit een recente raming van de kostprijs van huishoudelijk geweld jegens vrouwen binnen de gezinssfeer voor de economie van Vietnam blijkt dat de rechtstreekse uitgaven en de verloren inkomsten bijna 1,4% van het BBP van het land vertegenwoordigen. Het globale productiviteitsverlies wordt geschat op 1,8% van het BBP.

Deze ruwste vorm van genderongelijkheid - geweld - vergt dus een multidimensionale aanpak van het probleem. Een aantal gelijktijdige maatregelen zijn aan de orde:

- Er dient een systeem te komen omtrent *Relationele, Emotionele en Seksuele Opvoeding*. Via dit systeem kan bij kinderen en jongeren een kritische blik

²⁸ <http://www.unwomen.org/fr/what-we-do/ending-violence-against-women/facts-and-figures>

²⁹ <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/fr>

- worden ontwikkeld op bepaalde voorstellingen van seksualiteit en van het genderthema die circuleren in en via de maatschappij (seksisme, homofobie,...).
- Jongeren en kinderen moeten worden gesensibiliseerd - in het bijzonder jongens en mannen - omtrent de heersende stereotypes, er moet komaf gemaakt worden met die stereotypes en men moet ervoor zorgen dat gendergelijkheid een waarde wordt die iedereen zich in de loop van zijn leven eigen kan maken,
 - Er moeten onthaaldiensten komen voor slachtoffers van gendergerelateerd geweld, er moeten professionals worden opgeleid die hen kunnen opvangen en er moet een kwalitatieve psychologische opvolging komen, ook op lange termijn.
 - Er dient ook een performant gerechtelijk systeem op poten gezet te worden, dat slachtoffers in staat stelt om gehoord te worden en dat vooral de straffeloosheid moet counteren die doorgaans gepaard gaat met dit soort van misdrijven.

Wat de strijd tegen seksueel geweld betreft, heeft België zijn tweede **Nationaal actieplan 2013-2016. Vrouwen, Vrede en Veiligheid**. Dit Belgische nationale actieplan geeft concreet uiting aan *Resolutie 1325* die in 2000 werd goedgekeurd door de Verenigde Naties. Deze resolutie beoogt de preventie van en bescherming tegen geweld op vrouwen en meisjes alsook de participatie van vrouwen in de besluitvorming op het gebied van vrede en veiligheid (bijvoorbeeld bij vredesonderhandelingen en gesprekken over de wederopbouw na het conflict)³⁰.

We onderstrepen hierbij dat een heel nationaal en internationaal juridisch arsenaal niet volstaat om te komen tot gendergelijkheid. De toepassing op het terrein, op alle niveaus van de maatschappij, is nog steeds de kern van het probleem.

Geweld en rechtenontkenning waarmee mensen steeds vaker te maken krijgen op basis van hun seksuele geaardheid, dienen ook te worden aangeklaagd en aangepakt. In deze zin dient bijzondere aandacht besteed te worden aan kwetsbare bevolkingsgroepen zoals de LGBTI's (*Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Intersex*).

Gemiddeld is naar schatting 5 à 10% van de bevolking holebi's (homoseksuelen, lesbiennes en biseksuelen) en transgender. De termen homo's en lesbiennes, holebi's, MSM (mannen die seks hebben met mannen) hebben verschillende betekenissen, maar worden vaak door mekaar elkaar gebruikt. In verband hiermee is het belangrijk op te merken dat homoseksualiteit verschillende dimensies kan omvatten: identiteit, gedrag en emoties. Transgender wordt gebruikt als overkoepelende term voor travestie, transgenderisme, transseksualiteit en alle andere vormen van gendervariantie. Deze indelingen zijn in zekere zin kunstmatig en de categorieën kennen geen duidelijke scheidingslijnen.

Homonegativiteit, homo- en transfobie, discriminatie en stigma en geweld op holebi's en transgenders komen wereldwijd voor. Meer dan 75 landen wereldwijd criminaliseren vrijwillige seksuele handelingen tussen volwassenen van hetzelfde geslacht. In vele landen gaan de holebirechten er op vooruit; in andere landen, waaronder vele van de partnerlanden van de Belgische ontwikkelingssamenwerking, worden holebi's en transgenders ofwel gedoogd ofwel gediscrimineerd, vervolgd of zelfs gedood.

³⁰*Vrouwen, Vrede en Veiligheid. Belgisch nationaal actieplan 2013-2016, p.1.*

Een rechtenbenadering voor ontwikkelingssamenwerking impliceert dat alle rechten voor iedereen worden gerespecteerd; dat geldt dus ook voor LGBTI's. Mensenrechten hebben geen exclusief karakter, ze zijn van toepassing op alle mensen, ongeacht hun seksuele oriëntatie en genderidentiteit.

Het taboe op homoseksualiteit zorgt er in een aantal landen voor dat er geen specifieke preventiecampagnes kunnen gevoerd worden met betrekking tot HIV en andere SOA's. Als rechten van LGBTI's niet gerespecteerd worden, zijn deze mensen ook vaak getrouwd met kinderen.

Een grotere openheid of tolerantie tegenover LGBTI's en meer aandacht voor hun seksuele gezondheid en rechten is cruciaal bij de aanpak van HIV. Wereldwijd worden 10% van de hiv-infecties toegeschreven aan homoseksuele contacten. Mannen die seks hebben met mannen (MSM) lopen een hoger risico op hiv door een combinatie van biologische, gedrags-gerelateerde en structurele factoren. Structurele factoren waar mee MSM, holebi's en transgenders mee te maken hebben zijn stigma, discriminatie, homo- en transfobie en een restrictief wetgevend klimaat. Die factoren verklaren waarom er onvoldoende aandacht gaat naar de (seksuele) gezondheidsnoden van die groepen en waarom er te weinig doelgroepgerichte hiv-preventieprogramma's voor die doelgroep beschikbaar zijn. Dit heeft ook gevolgen voor de seksuele gezondheid van de heteroseksuele bevolking: verscheidene studies tonen aan dat MSM ook seksuele contacten hebben met vrouwen.
